

Researcher: Social Science Studies

(2017) Cilt 5, Sayı 10, s. xx-xx

RSSS
ISSN:2148-2691

2000'li Yıllarda Türkiye ile Rusya Arasındaki Siyasi İlişkilerin Ekonomik İlişkilere Yansıması

Pınar ÖZDEN CANKARA ¹

Özet

Türkiye ve Rusya'nın 2000'li yıllardaki hedefi ortaktır; uluslararası sistemde güçlü bir ülke olmak. Bu nedenle Vladimir Putin ve Recep Tayyip Erdoğan, her seçim döneminde konuşmalarında istikrar ve güç kavramlarını kullanmışlardır. 2000'li yıllar, uluslararası siyasette önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemeç olmuştur; 11 Eylül saldırıları, Afganistan'a müdahale, Irak'a askeri operasyon, Gürcistan Krizi, Arap Baharı Olayları, Suriye İç Savaşı ve Ukrayna Krizleri gibi. Tüm bu gelişmelerde, Türkiye ve Rusya, siyasi açıdan bazen benzer, bazen ayrı politikalar izlemişlerdir. İki ülkenin farklı siyasal pozisyon aldıkları olaylarda, aralarındaki ekonomik ilişkilerin bu durumdan etkilenmediği görülmüştür. Bu çalışmanın amacı bu durumun nedenlerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler

Vladimir Putin
Ekonomik yaptırım
Suriye iç savaşı
Ukrayna krizi

The Reflect of the Political Relations between Turkey and Russia through Economic Relations in the 2000's

Abstract

Turkey and Russia have the same aim on 2000's; being a more powerful state in the international system. Therefore, Vladimir Putin and Recep Tayyip Erdoğan used the notion of stability and power in their speeches in every election period. There were significant developments happened on 2000's such as September 11 attacks, Afghanistan intervention, Iraq military operation, Georgia Crisis, Arab Spring events, Syrian Civil War and Ukraine Crisis. In all these times, Turkey and Russia sometimes come closer on politically but they occasionally followed different policies. When they have different political positions on common events their economic relations did not effected from this. The aim of this study is to analyze the reasons of this situation.

Keywords

Vladimir Putin
Economic sanctions
Syrian civil war
Ukraine crises

¹ Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, pinar.cankara@bilecik.edu.tr

GİRİŞ

Karadeniz'in iki yakasında, yüzyıllardır varolan iki kadim topluluk; Türkler ve Ruslar, birbirleri ile uzun bir tarihsel geçmişe sahiptirler. Rekabet, işbirliği ve çıkar çatışması üzerine kurulu ilişkileri, dönem dönem bu saç ayaklarından birinin öne çıkmasına neden olurken, bazen diğer ikisinin dengeyi tesis etmesini sağlamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Ruslar, nispi güç kaybı yaşarlarken, iki ülke arasındaki ilişkide sessizleşmiştir. Vladimir Putin'in 2000 yılında Başkan olarak Ruslara, uluslararası sistemde yeniden bir büyük güç olma sözü vermesiyle, Türk-Rus ilişkileri, bu büyük hedeften etkilenmeye başlamıştır.

ABD'nin, 7 Ekim 2001'de, Afganistan'a askeri operasyon düzenlemesinin ardından, Orta Asya'nın en önemli ülkeleri, bu ülke ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Aynı yıl, önce Özbekistan, sonra ise Kırgızistan ile Tacikistan, hava sahasını açma ve terörizme karşı ABD ile işbirliği yapma kararı almıştır. ABD, aynı zamanda, bölgede askeri üs edinmeye de başlamıştır ve bu durum, Rusların kendilerini çevrelenmiş gibi hissetmelerine neden olmuştur (Yılmaz, 2010). ABD, 2003 yılında, bu sefer de Irak'a askeri müdahalede bulunca, Ruslar kendileri gibi, bu operasyona askeri destek sunmayan Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Vladimir Putin'in, 2004 yılında Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaretin ardından, bu gerekçeler bulunmaktadır. Kurulduğu günden itibaren ilk defa bir Rusya Federasyonu Başkanı, Türkiye'ye gelmiştir. Ocak 2005'de ise Başbakan Erdoğan, işadamlarını da yanına alarak, Rusya'ya iadeyi ziyarette bulunmuştur. Burada yapılan temaslar sonucunda, Türkiye-Rusya ticari ilişkileri önemli bir sıçrama göstermiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2004 yılında 10.892.325 bin dolar iken, 2005 yılında 15.282.670 bin dolara yükselmiştir (www.ekonomi.gov.tr). Bu artış, ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. 2007 yılında taraflar, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün İstanbul'daki toplantısında yeniden bir araya gelmiş ve ticari hacmini daha da arttırma kararı almışlardır.

İki ülke arasında yaşanan bu olumlu gelişmelerin meyvesi, Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un, 14-16 Haziran 2004'de gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde görülmüştür. Geleneksel olarak Kıbrıs sorununda, Ortodoks kimliğini öne alıp, Kıbrıs Rumlarından yana tavır alan, hatta bu görüşünü uluslararası platformlara da yansıtan Rusya, bu ziyarette yapılan (Oğan, 2005); "Rusya, Kıbrıs Türklerine mali ve ekonomik yardım yapılması yönündeki adımları destekler. Bu yardımlar, BM'nin Kıbrıs ile ilgili kararlarını ihlal etmeyecek uluslararası mekanizmaların kurulması koşuluyla yapılmalıdır." şeklindeki açıklamasıyla, politika değişikliğinde bulunduğu sinyallerini vermiştir.

Türkiye-Rusya ilişkileri, Rusya'nın 2008 yılında Güney Osetya müdahalesine kadar, sorunsuz bir şekilde ilerlemiştir. 2008 yılında Rusya, Gürcistan ile Güney Osetya'nın nereye bağlı olacağına ilişkin başlayan sorunu sıcak çatışmaya dönüştürmüştür. Üstelik Rusya, Gürcistan'ın elektriğini kesince, Gürcüler komşusu olan Türkiye'den yardım istemiştir. Türkiye, Gürcistan'a askeri yardımda bulunmamış ve savaşa dahil olmamıştır ancak insani yardımda bulunmuştur. Bu durum, iki ülke arasındaki ticari ilişkilere yansımıştır. 2008 yılında 37.847.481 bin dolar olan ticaret hacmi, 2009 yılında daralarak, 22.652.483 bin dolara azalmıştır (www.ekonomi.gov.tr). 2010 yılında taraflar aralarında daha iyi bir işbirliği mekanizması geliştirebilmek umuduyla "Üst Düzey İşbirliği Konseyi" adlı kurumsal mekanizmayı kurmuşlardır (www.mfa.gov.tr) ve gerçekten de taraflar arasındaki ticaret hacmi 26.228.794 bin dolara yükselmiştir (www.ekonomi.gov.tr).

Türkiye ile Rusya arasında mevcut bulunan bu atmosfer, 2010 yılının sonlarında Kuzey Afrika ülkelerinde başlayan ve Ortadoğu coğrafyasına da sirayet eden Arap Baharı olayları ile ivme kaybetmeye başlamıştır. Türkiye'nin en uzun sınır komşusu olan Suriye, Arap Baharı tecrübesini bir iç savaş şeklinde yaşamaya başlayınca, uluslararası sistemin büyük oyuncularını ve bölgesel aktörleri, konu ile ilgili tavır takınmaya başlamıştır. Üstelik Rusya, Ortadoğu coğrafyası kaosa sürüklenirken, Ukrayna ile Kırım için bir mücadele başlatmış ve nihayetinde Kırım'ı ilhak ederek, uluslararası hukuku hiçe saymıştır. Ukrayna krizi, bir anda enerji krizine dönüşmüştür. Uluslararası sistem bu soruna müdahil olmak yerine, Rusya'yı kendi kartıyla köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır; enerji piyasalarına müdahale ederek. Bu iki makro olay, Türkiye-Rusya ilişkilerini de kısılcına almıştır. Bu çalışmanın amacı; bu örnek olaylar üzerinden, Türkiye ile Rusya arasındaki siyasi ilişkilerin, ekonomik ilişkileri ne ölçüde etkilediğini ortaya koymaktır. Çalışmada, öncelikle, Ukrayna Krizi ve Suriye İç Savaşı'nın, Türkiye ile Rusya arasındaki siyasal ilişkilerde birer etken olup olmadığı da araştırılacaktır. Ardından iki ülke arasındaki ticari hacmin hangi siyasi olaylardan etkilendiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Suriye İç Savaşı'nın Türk-Rus İlişkilerine Etkisi

Tunus'ta seyyar meyve satıcısı Buazizi'nin, ülkesindeki sosyo-ekonomik adaletsizliğe itiraz etmesiyle başlayan isyan hareketleri, bir anda, sadece Kuzey Afrika ülkelerini değil, Ortadoğu ülkelerini de kısılcına almıştır. Suriye, babası Hafız Esat'ın ardından siyasal iktidarı ele geçiren Beşar Esat tarafından yönetilirken, halk, sokaklara çıkıp şeffaflık, adalet ve insan haklarına yaraşır bir yaşam istediklerini söylemiştir. Beşar Esat, önceleri reform yapma vaadinde bulunup, toplumsal hareketliliği dinginlemeye çalışmışsa da, halk isyanı durdurulamamıştır. Bunun üzerine Esat rejimi, kendi halkına karşı silahlı mücadeleye başlamıştır. Suriye'de olaylar kontrolden çıkıp bir iç savaşa dönüşmüş, bu kaostan kaçmaya çalışan Suriyeliler, Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğru mülteci akını başlatmıştır. Bu andan itibaren Suriye iç savaşı ve burada yaşanan istikrarsızlık, uluslararası sistemde herkesin dikkatini çeken bir mesele haline gelmiştir.

Türkiye, tıpkı Arap Baharı deneyimine maruz kalan diğer ülkelere yaptığı gibi, olayların başından itibaren, Suriye'ye çağrıda bulunarak, halkın taleplerine uygun reformlar yapılması telkininde bulunmuştur. Rusya, olayların başında tarafsız olduğuna ilişkin söylemlerde bulunsada, aslında Ortadoğu'daki tek müttefikini kaybetmek istemediği için, Beşar Esad yönetiminin devam etmesinden yana tutum benimsemiştir. ABD ise Esad rejiminin beklenen değişimi karşılamayacağı ve kendi halkına silah doğrulttuğu anlaşılınca, Suriye'de liderliğin değişmesi gerektiği şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Türkiye, en uzun sınır komşusu olan Suriye'nin istikrarsızlaşmasından en çok etkilenen ülkelerden birisidir. Türkiye'nin güney hattının güvenliği sarsılmıştır. Örneğin, Suriye'den atılan havan topları ile Akçakale'de 5 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir. 2012 yılına gelindiğinde, olayların boyutu değişmeye başlamıştır. 22 Haziran'da Türk Hava Kuvvetleri'ne ait RF-4E Phantom tipi savaş uçağı, Akdeniz'de, Suriye sınırını ihlal ettiği gerekçesiyle, Suriye tarafından düşürülmüştür (www.gazetevatan.com, 2012). Bunun üzerine Türkiye, Suriye sınırındaki angajman kurallarını değiştirmiştir ve Suriye tarafından yapılacak herhangi bir sınır ihlalinde, karşı tarafı uyarmadan uçağı düşürme kararı almıştır. Türkiye, bu kışkırtmalara rağmen hep temkinli davranan taraf olmuştur. 2012 yılında Rusya'da yaşanan en önemli gelişme ise Vladimir Putin'in yeniden Rusya Federasyonu Başkanı olmasıdır.

2012 yılının Ekim ayında, Moskova'dan kalkış yapan ve Türkiye'ye gelen, Suriye Havayollarına ait RB-442 sefer sayılı, A-320 Airbus tipi bir yolcu uçağı, uçakta silah olduğuna ilişkin alınan istihbarat üzerine, Türk hava sahasında iken, Ankara'ya zorunlu olarak indirilmiştir. Bu durum, Suriye-Türkiye ilişkilerinin daha da gerginleşmesine yol açmıştır (www.haberrus.com, 2012). Hatta Kasım 2012'de, Başbakan Erdoğan (<https://www.haberler.com/erdogan-esad-in-liderlige-oynamasi-kabul-edilemez4071810ha-beri/>); "Suriye'de bu kadar insan öldürülmüşken Esad'ın liderliğe oynaması kabul edilemez." diyerek, Türkiye'nin tutumunu belirtmiştir. Türkiye, yaşanan bu gelişmelerin ardından, NATO'dan, Suriye sınıra konuşlandırmak üzere Patriot füzeleri talep etmiştir. Bu durum Rusya tarafından hoş karşılanmasa da, Vladimir Putin, daha önce yapılması planlanan ancak ertelenen Türkiye ziyaretini, 3 Aralık 2012'de, Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin toplantısına katılmak amacıyla gerçekleştirmiştir. Burada yapılan görüşmelerde, iki ülke arasında ticaret hacmini arttırıcı yönde antlaşmalar imzalanmıştır (Özel, 2012).

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan krizlerin, bu dönemde Türkiye-Rusya siyasi ve ekonomik ilişkilerine sirayet etmediği görülmektedir. 2011 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 29.945.548 bin dolar iken, 2012 yılında 33.305.872 bin dolara yükselmiştir (www.ekonomi.gov.tr). Ancak Suriye konusu, Rusya için önemlidir. Rus Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov, "Esad'a görevini bırakmasını söylemeyeceğiz. Ama bu, onun vazgeçilmez olduğunu düşündüğümüzden değil. Eğer Esad görevini bırakmaya karar verirse, bu onun kendi kararı olacaktır. Suriye demokratik, özgür ve azınlıkların haklarını koruyan bir devlet olduğu sürece, bizim için kim tarafından yönetileceğinin bir önemi yok." diyerek, Rusya'nın bölgedeki pozisyonunun ne olduğunu ifade etmiştir (<https://www.gazetem.ru/rusya-esad-vazgecilmez-degil/>). Türkiye ile Rusya arasındaki ticari ilişkiler ivme kazanmış, Rusya Türkiye'nin en önemli doğalgaz ihraç ettiği ülke haline gelmiş ve Rus Sberbank, Türkiye'de Denizbank'ı satın almış iken, bu ekonomik ilişkiler, iki ülkeyi siyaseten de yakınlaşmaya itmiştir (Özel, 2012).

2013 yılının Ocak ayında Beşar Esad kamuoyuna bir açıklama yaparak, ülkesinde yaşananların dış ülkelerden kaynaklandığını belirtmiş ve İran, Rusya ve Çin'e verdikleri destekten dolayı teşekkür etmiştir. Yaşananları "yeni tür bir yabancı saldırı" olarak değerlendiren Esad (<http://www.milliyet.com.tr/esad-komsu-ulkeleriaffetmeyecegiz/dunya/dunyadetay/06.01.2013/1651918/default.htm>), ülkesinde isyan eden kesime verilen desteğin kesilmesi durumunda seçimlerin yapılması, yeni bir anayasanın hazırlanması ve temsiliyet ilkesinin genişletilmesi hususlarında reformlar yapılabileceğini söylemiştir. Ancak muhalifler bu barış planını kabul etmemiştir (<http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-suriyede-isyandan-ic-savasa>).

11 Şubat 2013'te, Türkiye'de Cilvegözü Sınır kapısında bir aracın patlatılması sonucunda on üç kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olaydan iki gün sonra, Rus silah şirketi Rosoboroneksport, Suriye ile yaptıkları anlaşma çerçevesinde, uluslararası hukuka uygun olarak, bu ülkeye askeri malzeme ve silah satışına devam edeceklerini açıklamıştır (<http://staff.aljazeera.com.tr/haber/rusya-suriyeye-silah-satisini-surdurecek>). 18 Şubat 2013'te Birleşmiş Milletler Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu Suriye'de hem Esad yönetiminin, hem de silahlı muhaliflerin savaş suçu işlediklerini açıklamıştır. 3 Mart'ta ise Esad yönetimi Türkiye'ye yönelik ithamlarını arttırarak, Türkiye'den ülkesine terörist ve

silah girişi olduğunu iddia etmiş ve Suriye’de şiddetin sona ermesi için Başbakan Erdoğan ile temas kurulması gerektiğini öne sürmüştür (<http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-suriyede-isyandan-ic-savasa>).

17 Nisan 2013’te Türk ve Rus Dışişleri Bakanları, Suriye hakkında müzakerede bulunmak üzere bir araya gelmiş ancak taraflar arasında uyuşmazlık belirmiştir. Türkiye, bu esnada, Suriye’de uçuşa yasak bölge ilan edilmesi için kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Türkiye’nin, Suriye konusunda hassas olmasının bir başka nedeni, 11 Mayıs 2013’te Hatay’ın Reyhanlı ilçesinde yine bomba yüklü bir aracın patlatılmasıyla, 52 kişinin hayatını kaybetmesidir (<http://www.hurriyet.com.tr/reghanli-cehenneme-dondu-23257089>). Türkiye, bu olayda Suriye rejimini itham etmiştir. Suriye iç savaşı devam ettiği sürece, buradaki istikrarsızlığın ülkesinde güvenlik sorunu yarattığını düşünen Başbakan Erdoğan, 17 Mayıs’ta ABD’ye giderek, Suriye meselesini görüşmüştür. Türkiye, bu süreçte, Hatay Yayladağı sınır kapısını geçici olarak durdurarak, sınır kontrolü sağlamaya çalışmıştır (<http://www.aksam.com.tr/guncel/yayladağı-sinir-kapisi-kapatildi/haber-208104>).

Suriye krizindeki en büyük sorun, uluslararası toplumun, çatışan tarafları destekleme hususunda bölünmüş olmasıdır. ABD, muhalifleri destekler ve onlara askeri mühimmat temin ederken, İsrail dönem dönem Hizbullah’ı bahane ederek Suriye topraklarını bombalamakta, Rusya açıkça Esad rejimine silah sevkiyatı yapmakta ve İran ile Hizbullah, Esad rejimini desteklemektedir (<http://www.star.com.tr/dunya/suriyede-kim-kimi-destekliyor-haber-696759/>). İran asker gönderirken, Hizbullah Esad rejiminin yanında yer alan en büyük ikinci grup olarak varlığını sürdürmekte ve Rusya, Esad rejimine yardımcı olacak hava saldırıları gerçekleştirmektedir (<http://www.dw.com/tr/suriyede-kim-kime-kar%C5%9F%C4%B1-sava%C5%9F%C4%B1yor/a-19011631>). Bu nedenle Cenevre Konferansları’ndan sorunun kalıcı çözümüne yönelik bir eylem planı çıkamamaktadır.

28 Mayıs 2013’te AB ülkeleri, İngiltere ve Fransa’nın talepleri üzerine, 2011’den beri Suriye’ye uyguladıkları silah ambargosu kararından vazgeçtiklerini açıklayarak, pozisyonlarını netleştirmiş ve Suriye muhaliflerine mühimmat yardımı yapılabilmesinin yolunu açmışlardır (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/ab-silah-ambargosunu-kaldirdi>). 31 Mayıs 2013 itibarıyla Rus yapımı S-300 füzeleri teslim edilmeye başlandıkça, Esad rejimi ülkedeki varlığını güçlendirmiştir. 28 Ağustos 2013’te Batı medyasında, Suriye’de kimyasal silah kullanıldığı iddiaları üzerinden Esad’a karşı bir askeri saldırıda bulunulabileceği şeklinde haberler dolaşırken (<http://www.hurriyet.com.tr/abd-ingiltere-ve-fransa-suriyeye-mudahale-konusunda-anlasti-24591247>, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/09/130905_g20_suriye_rusya, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/09/130904_senato_komite

[_suriye](http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/09/130904_senato_komite_suriye)), Başbakan Erdoğan, 30 Ağustos 2013’de, Suriye’ye karşı kısa süreli bir uluslararası askeri hareketin anlamsız olacağını, Kosova’daki gibi bir müdahalenin yapılması gerektiği yönünde açıklamada bulunmuştur² (<http://www.aksam.com.tr/siyaset/erdogan-sinirli-operasyon-bizi-tatmin-etmez/haber-240481>). Bu aşamada Esad rejimi, ülkesine olası bir askeri müdahaleyi engelleme çalışmalarına başlamıştır.

2013 yılının en önemli tartışma konusu, Suriye’de Esad rejiminin varlığını devam ettirmesi hususu olmuştur. ABD ve İngiltere, Esad’ın varlığını devam ettirmemesi

² Başbakan Erdoğan’ın konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir: “Bir Kosova olayını burada sergilemeleridir aslanan. Yoksa 24 saatte uğra çekil, bu olmaz. Ama orada biliyorsunuz, aklımda kaldığı kadar 78 gün Kosova’da bir mücadele sürdü. Ondan sonra iş temizlendi. Kosovalılara bırakıldı ve çekildiler. Böyle bir durum bu.”

gerektiğine ilişkin bir tavırları olduğunu ima ederlerken, Rusya ve Çin, hala Esad yönetimini desteklemeyi sürdürmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin de, Esad'ın siyasetten çekilmesi yönünde bir yaklaşım içerisinde bulunduğu görülmektedir³ (http://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-muhalifler-esadi-indirecek,lrj1l1_vn0i1gdXGo2zUrw).

Suriye meselesinde bu önemli gelişmeler yaşanırken, Türkiye ve Rusya'nın bu ülkeye yönelik siyasi yaklaşımları farklı olsa da, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, olumlu şekilde ilerlemeye devam etmiştir. 2013 yılında, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 32.028.423 bin dolar iken, 2014 yılında 31.239.105 bin dolar düzeyinde belirmiştir (www.ekonomik.gov.tr). Suriye hattında bu gelişmeler yaşanılırken, Rusya'yı iktisadi açıdan zorlayan bir başka siyasi gelişme olmuştur; Kırım'ın ilhakı.

Ukrayna Krizi'nin Türk-Rus İlişkilerine Etkisi

Rusya ile Avrupa ülkeleri arasında bir tampon vazifesi gören Ukrayna, Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından daha kritik bir pozisyona sahip olmuştur. Yeni kurulan Rusya Federasyonu, eski hakimiyet bölgelerindeki etkisini yitirmemek için, bu alanlarda güvenebileceği liderler bırakmıştır. 2004 yılında Ukrayna, üzerindeki Rus etkisini kırmak amacıyla, tarihe "Turuncu Devrim" olarak geçen halk hareketlerini yaşamışsa da, bu mücadeleyi kazanan yine Rusya olmuştur. 2010 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Viktor Yanukoviç, Rus yanlısı bir siyaset izlemeye başlamıştır ve ülke, Batı ile Rusya taraftarı olanlar şeklinde ikiye ayrılacak bir sürece çekilmiştir. Muhalifler, isyan hareketlerini ivmelendirip, ülkede bölge idare mekanizmalarını ele geçirmeye çalışınca, kriz patlak vermiştir. Cumhurbaşkanı Yanukoviç Rusya'ya kaçarken, Ukrayna'da yönetimi Rusya karşıtlığı ile bilinen Petro Poroşenko devralmıştır. Rusya, bu soruna doğrudan müdahil olmaya kalkmıştır. Ukrayna'da Soğuk Savaş'tan sonra da varlığını devam ettiren Rus askeri üssündeki askerler, üniformalarındaki simgeleri çıkartarak, ülkedeki çatışmalara doğrudan katılmıştır. Tüm bu süreç, Ukrayna'ya bağlı Kırım'ı da kısıncasına almıştır. Kırım'da 16 Mart 2014'de bir referandum yapılmış ve %96,77 oranında Rusya'ya bağlanma isteği olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu karara istinaden Vladimir Putin, 17 Nisan 2014'de Kırım'ı ilhak ettiklerini açıklamıştır. Böylelikle Kırım, resmen Rusya'ya bağlanmıştır ancak uluslararası toplum bu durumu meşru görmemektedir (<http://www.stratejikortak.com/2017/02/ukrayna-krizi-ukrayna-haritasi.html>, http://www.ntv.com.tr/dunya/toplu-kiyimdan-ilhaka-kirim-tatarlari,_PEgMQxuM0y8ZNJ-uPgOtA). Kırım'da yaşayan Türkler, yaşananlardan ciddi boyutta etkilenmiştir. Kırım Tatar Milli Meclisi, hem Rusya'ya karşı Ukrayna'yı desteklemiş, hem de yapılan referandumu protesto etmiştir. Rusya, ilhak kararının ardından meclisin faaliyetlerine son vermiştir. Üstelik Rusya, Kırım'a daha fazla sayıda askeri mühimmat sevk etmektedir. Türkiye ise olayların başından beri bu durumun kabul edilemezliğine vurgu yapmaktadır (http://www.ntv.com.tr/dunya/toplu-kiyimdan-ilhaka-kirim-tatarlari,_PEgMQxuM0y8ZNJ-uPgOtA).

Ukrayna'da yaşanan bu gelişmeler nedeniyle, Batı Avrupa ülkeleri, Rusya'ya yaptırım uygulamaya başlamıştır. Rus ekonomisi, büyük oranda petrol ve doğalgaza dayandığından, Rusları Kırım ilhakı dolayısıyla köşeye sıkıştırmanın yolunun, petrolün varil fiyatının ucuzlatılması olduğu düşünülmüştür. Gerçekten de tüm bu yaklaşımlar nedeniyle ruble değer kaybetmeye başlamıştır. Rusya Merkez Bankası, rublede yaşanan gelişmeleri

³ Başbakan Erdoğan, Reyhanlı patlamasından sonra Esad rejimi ile ilgili olarak şu şekilde bir açıklama yapmıştır: "Bugünler gelip geçecek, Suriye'deki muhalif güçler, Esad'ı iktidardan indirecek."

dinginleyebilmek için, önce rubleyi dalgalanmaya bırakmış sonra da faiz haddini %17'ye yükseltmiştir. 2014 yılında 1 euro 100 ruble değerine gelmişken, ruble bir yılda %60 değer kaybetmiştir. Buna rağmen Rusya, döviz rezervi sıralamasında dünyada üçüncü ülke olduğu için, derin bir ekonomik kriz yaşamamıştır. Hatta Rusya, 2014 yılını bütçe fazlasıyla kapatmıştır. Ancak Rus halkı, paraları değersizleştikçe, ellerinden çıkartmaya başlamıştır ve bu durum güvensizlik yaratmıştır. Yatırımlar yavaşlamış ve ülkeden sermaye kaçıışı başlamıştır (<http://www.dw.com/tr/rusya-k%C3%B6%C5%9Feye-s%C4%B1k%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1-m%C4%B1/a-18136840>).

2014 yılının Temmuz ayında, ABD Başkanı Obama, ülkesinin ve AB ülkelerinin, Rus bankalarına ve savunma sanayi alanında faaliyet gösteren Rus şirketlere karşı, geniş kapsamlı yeni yaptırımlar uygulayacaklarını açıklamıştır⁴. Genişletilmiş yaptırımlar arasında, Rusya'ya silah satmamak ve Rus bankalarını ülkelerinden dışlamak yer almaktadır (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140730_obama_rusya). ABD ve AB ülkeleri, Ukrayna konusunda geri adım atmamakta ısrarcı olan Rusya'ya ekonomik yaptırım uygulamaya sonraki yıllarda da devam etmiştir. Örneğin, 2016 yılında ABD yine bu ülkeye uygulanan yaptırımları genişletmiştir (<http://www.ntv.com.tr/dunya/abd-rusyaya-yaptirimlari-genisletti,BFs9kShG6kKVag7RY5JmZg>).

Türkiye, Rusya'nın köşeye sıkıştırılmak istendiği bu dönemlerde, bu ülkeye uygulanan yaptırımlara katılmamıştır. Ancak Rus ekonomisinde yaşanan yavaşlama ve rublenin değer kaybı, iki ülkenin ticari ilişkilerini etkilemiştir. Bu nedenle 2014 yılında iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde %14,6 oranında düşüş yaşanmıştır (www.ekonomi.gov.tr). Türkiye, Almanya'nın ardından Gazprom'un ikinci büyük müşterisidir (<http://www.dw.com/tr/puti-nin-t%C3%BCrkiye-ziyaretinin-perde-arkas%C4%B1/a-18099667>). Bu nedenle Kırım'da yaşananlara Türkiye siyaseten tepkisiz kalmasa da, bu durum, iki ülkenin ekonomik ilişkilerine sirayet etmemiştir. Türkiye'nin 2014 yılında Rusya'dan enerji ithalatı 16.5 milyar dolar seviyesinde olmuştur. Üstelik Türkiye, ithal ettiği doğalgazın %54.2'sini Rusya'dan temin etmektedir ve bu nedenle ülke, ekonomik mevzular ile siyasi mevzular arasına set çekebilmeyi başarmak zorunda kalmıştır (Şenerdem, 2015). Hatta Eylül 2014'de, iki ülkenin ekonomi bakanları bir araya gelerek, aralarındaki ticareti geliştirmek için gümrük duvarlarını kaldırmanın yanı sıra, taraflar arasında 2009 yılından beri uygulanan malların satışlarında Amerikan doları yerine ruble ve Türk lirasının kullanımının artırılması yönünde kararlar almışlardır (Ertem, 2014).

1 Aralık 2014'te, Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin beşinci toplantısı için Ankara'ya gelen Vladimir Putin⁵, bu ziyarette, Ukrayna'yı devre dışı bırakacak Güney Akım Projesi⁶ yerine,

⁴ Başkan Obama konu ile ilgili olarak şu şekilde bir açıklama yapmıştır: “Bu yeni bir Soğuk Savaş değil. Ukrayna'nın kendi yolundan gidebileceğini görmek istemeyen Rusya'ya özgü bir mesele. Ukrayna Devlet Başkanı Proşenko'yu, Ukrayna halkını dinlerseniz, Rusya ile iyi ilişkiler kurmak istediklerini söylediklerini görürsünüz. Onların kabul etmedikleri mesele, Rusya'nın, Ukrayna içinde korkunç yıkıcı faaliyetlerde bulunan ayrılıkçıları silahlandırması ve dolayısıyla Ukrayna'nın kendi kendini barışçıl şekilde yönetme yetisini görmezden gelmesidir.”

⁵ Vladimir Putin ziyaret öncesinde Anadolu Ajansı'na verdiği demeçte Türkiye ile ilgili olarak şu şekilde bir yorum yapmaktadır: “Türkiye'nin, Rusya ile ekonomik işbirliği konusu dahil olmak üzere, bağımsız biçimde kararlar almasını takdir ediyoruz. Türk ortaklarımız çıkarlarını birilerinin siyasi hırsları uğruna heba etmeyi reddetti. Bunun gerçek anlamda iyi düşünülmüş ve ileriye dönük bir politika olduğu kanısındayım.” Bkz.: Taşpınar, 2014.

Türkiye üzerinden yeni bir boru hattı yapılmasını gündeme getirerek, kendisini enerji alanında köşeye sıkıştırmak isteyen Batılı ülkelere bir mesaj göndermiştir (<http://tr.euronews.com/2014/12/02/putin-in-ankara-ziyareti-tarihi-bir-donum-noktasi>). Üstelik Rusya, bu dönemde, Akkuyu'da Türkiye'nin ilk nükleer santralini inşa etme projesini de söylesel olarak devam ettirmektedir. Başkan Putin, gerçekleştirdiği ziyarette doğalgaz fiyatında indirim yapmış ve Türkiye'ye gelen gaz miktarını da arttırmıştır (Kalın, 2014). Batılı ülkeler tarafından dış politika yaklaşımları desteklenmeyen Türkiye ve Rusya arasında görülen bu stratejik ortaklık için, uluslararası sistemde yalnız kalan iki devletin birbiri ile yakınlaştığı şeklinde yorumlar yapılmaktadır (Taşpınar, 2014).

Türkiye-Rusya İlişkilerinde Kırılma: Uçak Krizi

2014 yılı Türk-Rus ilişkilerinde önemli iktisadi gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuşken, 2015 yılında Türkiye-Suriye sınırında yaşanan, SU-24 tipi Rus savaş uçağının Türkiye tarafından sınır ihlali yaptığı gerekçesiyle düşürülmesi olayı, taraflar arasında ciddi bir kriz yaratmıştır. İki ülkenin ne Suriye'de aldığı farklı pozisyon, ne de Ukrayna Krizi'ndeki ayrı tutumları, aralarındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri bozmazken, uçak krizi bir anda bu olumlu tabloyu terse çevirmiştir. Başkan Putin, bu konu ile ilgili yaptığı açıklamasında, Türkiye'nin bunu neden yaptığını anlamadığını belirterek, "sırtımızdan bıçaklandık" şeklinde bir açıklama yapmış ve Rus uçağının sınır ihlali yapmadığını öne sürmüştür (<http://www.ntv.com.tr/dunya/putin-sirtimizdan-bicaklandik,fvChtoWKCUEUR1ywwGWxaQ>). 17 Aralık 2015'te ise Başkan Putin, Türkiye'nin bu hareketi için "düşmanca bir eylem" ifadesini kullanmıştır (<http://www.hurriyet.com.tr/rusya-lideri-putinden-turkiye-aciklamasi-40028208>).

Dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu, 25 Kasım 2015'te, AK Parti Grup Toplantısında konu ile ilgili yaptığı açıklamada, Türkiye'nin, sınır ihlali yapan ve milliyeti belli olmayan uçağa uluslararası angajman kurallarına uygun bir şekilde müdahalede bulunduğu belirtmiştir (<http://haberrus.com/politics/2015/11/25/davutoglu-ucagin-vurulmasi-emrini-bizzat-ben-verdim.html>). Başbakan Davutoğlu konuşmasında, Rus uçaklarının daha önce de sınır ihlalinde bulduklarına ve Türkiye'nin bu durumdan rahatsızlığını ilgili makamlara ilettiğine dikkat çekmiş ve angajman kurallarını karşı tarafa sürekli hatırlattıklarının altını çizmiştir. Başbakan Davutoğlu; "Son bir hafta içinde, özellikle Bayırbucak bölgesinde saldırıların yoğunlaşması üzerine, Pazar günü yemin törenimizden hemen önce yaptığımız güvenlik zirvesinde bu husus vurgulanmış, bu gelişmeler eğer Türk hava sahasını ihlal edecek bir sonuç doğurursa, her türlü tedbiri alacağımız dile getirilmiş ve o toplantıda Silahlı Kuvvetlerimize gerekli talimatlar bizzat tarafımda verilmiştir." şeklinde bir açıklama yapmış ve bu sözleri Türk basınında "emri bizzat ben verdim"⁷ şeklinde yer edinmiştir (<https://www.youtube.com/watch?v=6sBi8F34Lbk>).

⁶ Güney Akım Projesi, Rusya tarafından 2007 yılında ortaya atılmış bir projedir ve nihai amacı Rus gazını Karadeniz'den Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan, Slovenya ve Avusturya'ya ileterek, Nabucco projesini anlamsız kılmaktır.

⁷ Bu hususta basında yer alan haber başlıkları şu şekildedir: "Davutoğlu: Emri Ben Verdim Vurdular", <http://www.yeniakit.com.tr/haber/davutoglu-emri-ben-verdim-vurdular-109019.html>, 25 Kasım 2015, "Davutoğlu'ndan Rus Uçağı İçin Emri Ben Verdim Açıklaması", <http://www.birgun.net/haber-detay/davutoglu-ndan-rus-ucagi-icin-emri-ben-verdim-aciklamasi-121728.html>, 27 Temmuz 2016, Mehmet Tezkan, "Rus Uçağı İçin Can Yakıcı Soru", <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/mehmet-tezkan/rus-ucagi-icin-can-yakici-soru-2161178/>, 9 Aralık 2015, "Emri Ben Verdim", <http://www.takvim.com.tr/siyaset/2015/11/26/emri-ben-verdim>, 26 Kasım 2015, "Davutoğlu: Uçağın Vurulması Emrini Bizzat Ben Verdim",

Uçağın düşürülmesinin ardından 1 Aralık 2015'te Rusya Başbakanı Dimitri Medvedev, Türkiye'de üretilen bazı tarım ürünleri, işlenmemiş hammaddeler ve gıda ürünlerinin Rusya'ya girişini yasaklayan yaptırım kararlarını onaylamıştır. Türkiye'ye yapılan charter uçak seferleri kaldırılmış, Türk vatandaşlarının istihdamına kısıtlama koymuş, 19 Türk seyahat acentesinin ruhsatları iptal edilmiş ve taraflar arasındaki vize muafiyeti kaldırılmıştır (<http://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-rusyan%C4%B1n-t%C3%BCrkiye-yapt%C4%B1r%C4%B1mlar%C4%B1/a-19037621>). Başbakan Davutoğlu, bu gelişmeler üzerine, gerekirse Türkiye'nin de Rusya'ya yaptırım uygulayabileceği şeklinde bir açıklama yapmış ve Türkiye'nin güvenlik kaygılarını dile getirmiştir (http://www.bbc.com/turkce/ha-berler/2015/12/151208_davutoglu_rusya). Yaşanılan gerginlikler nedeniyle, 2014 yılında 31.239.105 bin dolar olan iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 2015 yılında 23.990.413 bin dolara gerilemiştir. 2016 yılında ise bu rakam iyice azalarak 16.894.530 bin dolara düşmüştür. Hatta 2016 yılında ticaret hacmi, bir önceki yıla göre yaklaşık %30 oranında azalmıştır (www.ekonomi.gov.tr). İki ülke arasında gerçekleşen bu ekonomik gidişat, Rusya'da ekonomik krizin derinleşmesine, ülkede halkın günlük hayatı maddi açıdan idame ettirmede sıkıntılar yaşamasına yol açmıştır (Ayata ve Çeliköz, 2016, 183).

Türkiye-Rusya siyasi ilişkileri gerilimli bir atmosferde ilerlerken, Türkiye'nin geçirdiği 15 Temmuz Kalkışması ve ABD'nin yeni Suriye politikası, bu süreci etkilemiştir. 9 Ağustos 2016'da taraflar bir araya gelerek, gerileyen ilişkilerin normalleştirilmesi istencini dile getirmişlerdir. Bu ilerlemenin yaşanmasında, Türkiye'nin 15 Temmuz Kalkışması sonrasında uluslararası sistemdeki yalnızlığını görmesinin, Suriye'de Esad rejiminin gitmesi hususundaki politik ısrarının yarattığı olumsuz sonuçlarla yüzleşmesinin ve Rusya ile iktisadi gerginliği subvansede edecek kaynaklarının olmadığını algılamasının etkisi büyüktür. Benzeri şekilde Rusya, Ukrayna Krizi yüzünden yalnızdır, ekonomik yaptırımlara maruz akmaktadır ve Suriye konusunda alanda fiili harekete başlayan ABD'ye cevap vermek zorunda kaldığı için köşeye sıkışmış vaziyettedir. Tüm bu bileşeler neticesinde, Rusya aşamalı olarak uyguladığı yaptırım kararlarını geri alan süreci başlatmıştır (www.ekonomi.gov.tr). 2017 yılı itibariyle Rusya, Türkiye'ye uygulanan en ciddi yaptırımların kaldırılması kararını almış ve hatta Türk vatandaşlarına vize uygulamasında yumuşama yapılacağı yönünde açıklama yapmıştır (<http://www.hurriyet.com.tr/putin-turkiyeye-kisitlamaların-kaldırılmasını-ongören-kararnameyi-imzaladı-40475572>).

SONUÇ

Türkiye, uluslararası sistemde orta büyüklükte bir devlettir. Teknolojik ağır sanayi ürünleri ve doğal kaynaklar alanlarında ülke, dışa bağımlı bir konumdadır. Bu vaziyeti, ülkenin izlediği dış politikaya da yansımaktadır. Bağımsız bir dış politikanın oluşumu, bağımsız bir ekonominin varlığını gerektirir. Ancak Türkiye, askeri mühimmat temin etmede de dışa bağımlı bir konumdadır. Türkiye'nin, Rusya ile olan ilişkileri bu handikaplardan etkilenmektedir.

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/431535/Davutoglu_Ucagin_vurulmasi_emrini_bizzat_ben_verdim.html, 25 Kasım 2015. Bu husus şu açıdan önem taşımaktadır, Türkiye'de 15 Temmuz 2016'da yaşanan kalkışmadan sonra, 20 Temmuz 2016'da Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rus uçağını düşüren Türk pilotların FETÖ ile bağlantılı olabilecekleri iddiasıyla gözaltında oldukları yönünde açıklama yapmıştır (<http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-rus-ucagini-dusuren-pilotlara-iliskin-aciklama-40156917>).

2000'li yıllar, Rusya'nın kendisini ABD karşısında yeniden bir büyük güç haline getirmek istediği yıllardır. Rus Lider Putin, güç ve istikrar kavramlarını öne aldığı bir iç ve dış politika vizyonu geliştirmiştir. Rusya'nın ABD karşısında pozisyon değiştirdiğini kabul ettirebilmesi için, uluslararası sistemde bir şey yapması gerekmektedir. Gürcistan, Kırım'ın ilhakı ve Suriye'de aktif olarak aldığı askeri pozisyon, Başkan Putin'in ABD'ye "sistemde bende bir güç olarak varım" mesajı vermek için attığı en somut adımlardı. Rusların yeniden güçlenmesi, bir zamanlar en büyük rakibi olan ABD'nin hoşuna gitmeyecek bir adım olduğu için, Rusya sistemde yalnızlaştırılmaya çalışıldı. Bu durum, siyaseten iki yalnız ülke olan Türkler ve Rusların, konjonktürel olarak çareyi birbirlerinde aramalarına neden oldu.

Türkiye ve Rusya, 2000'li yılların başında geliştirdiği ekonomik ilişki sayesinde, siyasi mevzularda farklı görüş açıları geliştirebilirler bile, bu durum, aralarındaki ticaret hacmini etkilemedi. Ancak ne vakit, Rus uçağının düşürülmesi olayında görüldüğü gibi, doğrudan birbirlerini hedef alan bir eylem oldu, iktisadi ilişkilerin seyri değişti. Bu kriz uzadıkça, ortaya şöyle bir tablo çıktı; Türkiye, enerji alanında Rusya'ya bağımlı oldukça ve Rusya'da sanayi alanında kalkınmak yerine, enerji satışına dayalı bir ekonomi modeli benimsedikçe, aralarındaki sorunu uzatmanın iki taraf için de karlı bir yanı olmamıştır.

KAYNAKÇA

Ayata A. ve Çeliköz B. (2016). "Ekonomik Partnerlikten Stratejik Ayrışmaya Soğuk Savaş Sonrası Türkiye Rusya İlişkileri", Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi, Bilecik, ss. 179-188.

Yılmaz, M. (2010). Orta Asya'da Amerikan Üsleri, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-asya-arastirmalari-merkezi/2010/08/31/5386/orta-asyada-abd-usleri>, (Erişim Tarihi: 10.06.2017).

Oğan, S. (2005). Rusya Federasyonu'nun Kıbrıs Politikası, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/603-rusya-federasyonu-nun-kibris-politikasi>, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

Özel, M. S. (2012). Putin'in Türkiye Ziyareti: Şah-Mat, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/2012/12/10/6836/putinin-turkiye-ziyareti-sah-mat>, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

Şenerdem, E. (2015). 5 Grafikte Türkiye-Rusya İlişkileri, http://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2015/11/151125_turkiye_rusya_ekonomi, 25 Kasım 2015, (Erişim Tarihi: 15.07.2017).

Ertem, C. (2014). TL ve Ruble Kullanarak ABD'yi Finanse Etmekten Kurtulacağız, https://tr.sputniknews.com/rsfmradio.com/2014_09_17/lira-ve-ruble-kullanarak-abdyi-finanse-etmekten-kurtulacagiz/, 17 Eylül 2014, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

Kalın, İ. (2014). Putin'in Ziyareti ve Türkiye-Rusya İlişkileri, http://www.sabah.com.tr/yazarlar/ibrahim_kalin/2014/12/04/putinin-ziyareti-ve-turkiyerusya-iliskileri, 4 Aralık 2014, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

Taşpınar, S. (2014). Putin'in Türkiye Gezisi: Değerli Yalnızlıklar Zirvesi, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141130_putin_tr_gezisi, 1 Aralık 2014, (Erişim Tarihi: 17.07.2017). <http://haberrus.com/politics/2015/11/25/davutoglu-ucagin-vurulmasi-emrini-bizzat-ben-ver>

dim.html, Davutoğlu: Uçağın Vurulması Emrini Bizzat Ben Verdim, 25 Kasım 2015, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

www.ekonomi.gov.tr, Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, Türkiye ile Ticaret, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<https://www.youtube.com/watch?v=6sBi8F34Lbk>, Davutoğlu: Uçağın Vurulması Emrini Bizzat Ben Verdim, 25 Kasım 2015, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

<http://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-rusyan%C4%B1n-t%C3%BCrkiyeye-yapt%C4%B1r%C4%B1mlar%C4%B1/a-19037621>, Beş Soruda Rusya'nın Türkiye'ye Yaptırımları, 10 Şubat 2016, (Erişim Tarihi: 20.07.2017).

<http://www.yeniakit.com.tr/haber/davutoglu-emri-ben-verdim-vurdular-109019.html>, Davutoğlu: Emri Ben Verdim Vurdular, 25 Kasım 2015, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

<http://www.birgun.net/haber-detay/davutoglu-ndan-rus-ucagi-icin-emri-ben-verdim-aciklamasi-121728.html>, Davutoğlu'ndan Rus Uçağı İçin Emri Ben Verdim Açıklaması, 27 Temmuz 2016, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

Tezkan, M. (2015). Rus Uçağı İçin Can Yakıcı Soru, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/mehmet-tezkan/rus-ucagi-icin-can-yakici-soru-2161178/>, 9 Aralık 2015, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

<http://www.takvim.com.tr/siyaset/2015/11/26/emri-ben-verdim>, Emri Ben Verdim, 26 Kasım 2015, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/431535/Davutoglu__Ucagin_vurulmasi_emrini_bizzat_ben_verdim.html, Davutoğlu: Uçağın Vurulması Emrini Bizzat Ben Verdim, 25 Kasım 2015, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151208_davutoglu_rusya, Davutoğlu: Bizde Rusya'ya Yaptırım Uygulayabiliriz, 8 Aralık 2015, (Erişim Tarihi: 20.07.2017).

<http://tr.euronews.com/2014/12/02/putin-in-ankara-ziyareti-tarihi-bir-donum-noktasi>, Putin'in Ankara Ziyareti Tarihi Bir Dönüm Noktası, 2 Aralık 2014, (Erişim Tarihi: 16.07.2017).

<http://www.stratejikortak.com/2017/02/ukrayna-krizi-ukrayna-haritasi.html>, Ukrayna Krizi: Son Durum ve Ukrayna Savaş Haritası, 3 Şubat 2017, (Erişim Tarihi: 12.07.2017).

www.mfa.gov.tr, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Rusya İlişkileri, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<http://www.dw.com/tr/putinin-t%C3%BCrkiye-ziyaretinin-perde-arkas%C4%B1/a-18099667>, Putin'in Türkiye Ziyaretinin Perde Arkası, 28 Kasım 2014, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

<http://www.ntv.com.tr/dunya/putin-sirtimizdan-bicaklandik,fvChtoWKCUeUR1ywwGWxaQ>, Putin: Sirtımızdan Bıçıklandık, 24 Kasım 2015, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

http://www.ntv.com.tr/dunya/toplu-kiyimdan-ilhaka-kirim-tatarlari,_PEgMQxuM0y8ZNJ-uPgOtA, Toplu Kıyımın İlhaka Kırım Tatarları, 18 Mayıs 2015, (Erişim Tarihi: 15.07.2017).

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140730_obama_rusya, ABD ve AB Rusya'ya Yaptırımları Arttırdı, 30 Temmuz 2014, (Erişim Tarihi: 12.07.2017).

<http://www.hurriyet.com.tr/putin-turkiyeye-kisitlemelerin-kaldirilmasini-ongoren-kararnameyi-imzaladi-40475572>, Putin En Ciddi Yaptırım ve Yasakları Kaldırdı, 31 Mayıs 2017, (Erişim Tarihi: 20.07.2017).

<http://www.hurriyet.com.tr/rusya-lideri-putinden-turkiye-aciklamasi-40028208>, Rusya Lideri Putin'den Türkiye Açıklaması, 17 Aralık 2015, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

<http://www.ntv.com.tr/dunya/abd-rusyaya-yaptirimlari-genisletti,BFs9kShG6kKVag7RY5JmZg>, ABD, Rusya'ya Yaptırımları Genişletti, 21 Aralık 2016, (Erişim Tarihi: 12.07.2017).

<http://www.dw.com/tr/rusya-k%C3%B6%C5%9Ffeyes%C4%B1k%C4%B1%C5%9Fm%C4%B1/a-18136840>, Ruslar Köşeye Sıkıştı mı?, 17 Aralık 2014, (Erişim Tarihi: 12.07.2017).

<http://www.aksam.com.tr/siyaset/erdogan-sinirli-operasyon-bizi-tatmin-etmez/haber-240481>, Erdoğan: 'Sınırlı operasyon bizi tatmin etmez, 30 Ağustos 2013, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

http://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-muhalifler-esadi-indirecek,lrj111_vn0i1gdXGo2zUrw, Erdoğan: Muhalifler Esad'ı İndirecek, 25 Mayıs 2013, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<http://www.star.com.tr/dunya/suriyede-kim-kimi-destekliyor-haber-696759/>, Suriye'de Kim Kimi Destekliyor?, 13 Ekim 2012, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<http://www.hurriyet.com.tr/reyhanli-cehenneme-dondu-23257089>, Reyhanlı cehenneme döndü, 11 Mayıs 2013, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<http://www.hurriyet.com.tr/abd-ingiltere-ve-fransa-suriyeye-mudahale-konusunda-anlasti-24591247>, ABD, İngiltere ve Fransa Suriye'ye Müdahale Konusunda Anlaştı, 26 Ağustos 2013, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/09/130905_g20_suriye_rusya, G20: Suriye'ye Askeri müdahale Tartışılıyor, 5 Eylül 2013, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/09/130904_senato_komite_suriye, Senato Komitesinden Suriye Önermesine Kabul, 5 Eylül 2013, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-rus-ucagini-dusuren-pilotlara-iliskin-aciklama-40156917>, Erdoğan'dan Rus Uçağını Düşüren Pilotlara İlişkin Açıklama, 20 Temmuz 2016, (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

<http://www.dw.com/tr/suriyede-kim-kime-kar%C5%9F%C4%B1-sava%C5%9F%C4%B1yor/a-19011631>, Suriye'de Kim Kime Karşı Savaşıyor?, 30 Ocak 2016, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<http://www.aksam.com.tr/guncel/yayladaği-sinir-kapisi-kapatildi/haber-208104>, Yayladağı Sınır Kapısı Kapatıldı, 21 Mayıs 2013, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/ab-silah-ambargosunu-kaldirdi>, AB Silah Ambargosunu Kaldırdı, 28 Mayıs 2013, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<http://haberrus.com/headline/2012/10/10/moskova-sam-seferini-yapan-ucak-f-16larla-ankara-ya-indirildi.html>, Moskova-Şam Seferini Yapan Uçak Ankara'ya İndirildi; Türkiye-Rusya İlişkileri Etkilenir mi?, 11 Ekim 2012, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<http://www.milliyet.com.tr/esad-komsu-ulkeleri-affetmeyecegiz/dunya/dunyadetay/06.01.20>

13/1651918/default.htm, Esad: Komşu ülkeleri affetmeyeceğiz, 6 Ocak 2013, (Erişim Tarihi: 19.07.2017).

<http://www.gazetevatan.com/suriye--turk-savas-ucagini-dusurdu--459720-gundem/>, Suriye, Türk Savaş Uçağını Düşürdü!, 23 Haziran 2012, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<https://www.gazetem.ru/rusya-esad-vazgecilmez-degil/>, Rusya: "Esad vazgeçilmez değil, 27 Eylül 2012, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<https://www.haberler.com/erdogan-esad-in-liderlige-oynamasi-kabul-edilemez-4071810-haberi/>, Erdoğan: Esad'ın Liderliğe Oynaması Kabul Edilemez, 7 Kasım 2012, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-suriyede-isyandan-ic-savasa>, Kronoloji: Suriye'de İsyandan İç Savaşa, 27 Aralık 2013, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<http://staff.aljazeera.com.tr/haber/rusya-suriyeye-silah-satisini-surdurecek>, Rusya, Suriye'ye Silah Satışını Sürdürecektir, 13 Şubat 2013, (Erişim Tarihi: 19.07.2017).